

Teologie, cultură, știință – o întâlnire necesară

Dumitru Popescu

De la începuturile sale, Biserica lui Hristos a fost confruntată de problema articulării credinței și a culturii. În chiar ziua Cincizecimii, Duhul Sfânt a dăruit Bisericii darul vorbirii în limbile popoarelor, arătând că Evanghelia nu este un mesaj particular, adresat unui singur neam, ci mesajul vieții veșnice, prin care Dumnezeu cheamă umanitatea și creația întreagă la comuniunea cu sine. Acesta este singurul cadru acceptabil pentru discutarea raporturilor între teologie și cultură, pe de o parte, între teologie și cunoașterea științifică, pe de alta.

Dialogul între teologie și cultură trebuie abordat din două perspective.

În primul rând, trebuie spus că teologia are nevoie de cultură pentru a cunoaște și răspunde problemelor care frământă omul într-o epocă determinată. Dar, în timp ce teologia – întemeiată pe revelația divină, pe adevărul de sus – rămâne în esență aceeași peste veacuri, astfel că se poate vorbi de o continuitate neîntreruptă a vieții și a credinței apostolice, contextele culturale se schimbă de la o epocă istorică la alta, de la un cadru geografic și social la altul. Acesta e un puternic motiv pentru ca teologia să nu ajungă la auto-suficiență, de vreme ce, având de predicat Evanghelia lui Hristos către toate neamurile, trebuie să facă efortul de a lua în considerare problemele culturii, ale mentalităților omenești în schimbare, spre a dialoga eficient și spre a răspunde problemelor puse de cultură (care reflectă preocupările omului de la un moment dat).

Pe urmele apologetilor creștini din primele veacuri (în special ale lui Clement Alexandrinul), Părinții Bisericii din veacul al patrulea, spre exemplu – dintre care de amintit sfinții Atanasie, Vasile și cei doi Grigorie –, au reușit nu numai un serios și nuanțat dialog cu reprezentanții culturii profane, îmbrăcând mesajul credinței într-o formă adecvată aceluși timp, dar au și conturat reperele de bază ale unei metodologii selective, pe care o poate utiliza la fel de eficient și teologia de astăzi. Pentru că nu răspunsurile date de Sfinții Părinți la vremea aceea sunt ceea ce trebuie să apărăm astăzi, ci metoda lor de abordare și soluționare a problemelor.

Spre exemplu, dacă atunci trebuia dovedit că lumea nu este opera a mai mulți zei, ci creația unicului Dumnezeu adevărat, astăzi teologia trebuie să dovedească faptul că universul nu e autonom față de Dumnezeu, ci deschis permanent și dependent de Creatorul său, către care tinde. De asemenea, în plan social, dacă Părinții au avut de luptat cu racilele societății sclavagiste, astăzi Biserica trebuie să dea o întemeiere spirituală problematicii drepturilor omului. Problemele noi cer răspunsuri noi, însă aceasta nu înseamnă că Biserica, în angajarea dialogului, încetează a mai fi ea însăși.

În felul acesta – și în al doilea rând –, dialogul solicită și efortul de resemnificare sau de interpretare teologică a culturii, pentru că ceea ce poate da consistență culturii, ca rod al minții și sensibilității omenești, nu este rațiunea umană singură – în stare de bune și de rele, de unde ambivalența culturii –, ci rațiunea divino-umană, pe care se clădește teologia.

Pentru că orice cultură conține aspecte pozitive și negative, judecând din perspectiva credinței, teologia răsăriteană – care a cunoscut și care s-a dezvoltat în contexte culturale foarte diverse – nu a identificat niciodată cultura și Evanghelia, nici nu le-a separat. Ceea ce i-a permis această atitudine nuanțată a fost faptul că a utilizat acea metodă selectivă, descrisă de sfântul Vasile cel Mare prin celebra analogie cu albina. Cultura nu trebuie diabolizată: teologul, precum albina, nu coboară în orice floare, și din floare ia numai ceea ce îi trebuie...

O teologie care nu distinge aspectele pozitive și cele negative ale culturii pune bariere uriașe în calea spiritualității creștine și, de asemenea, ratează șansa de a deschide cultura spre orizontul valorilor netrecătoare. Or, Părinții Bisericii, desfășurându-și activitatea mai ales într-un mediu cultural tributar platonismului și neoplatonismului, au făcut distincție între aspectul pozitiv al aspirației către lumea perfectă a ideilor și al elanului erotic prin care sufletul vrea să se unească cu Dumnezeu, și aspectul negativ al pesimismului ontologic, care determina vechea cultură să repudieze trupul și materia. Părinții au accentuat

primul aspect, dar au arătat că rostul omului – în Hristos – este acela de a transfigura trupul și materia lumii. Pentru această susținere, ei au întreprins o adevărată operație de resemnificare a concepției antice despre relația între spirit și materie, între inteligibil și sensibil, depășind ideea de opoziție între acestea printr-o perspectivă integrativă, întemeiată pe faptul întrupării Logosului.

Aspectele pozitive ale culturii ajută spiritualitatea și teologia să arate omului calea către Dumnezeu; rolul teologiei este acela de a purifica și transfigura cultura, eliberând-o de aspectele sale negative. Mai trebuie spus însă că oricât de înalte au fost ideile filosofice despre Dumnezeu, Părinții răsăriteni nu au folosit niciodată cultura pentru explicarea tainei divine – apofatismul trinitar este refuzul de a reduce misterul Sfintei Treimi la posibilitățile minții umane și, de asemenea, efortul de adaptare a acestei minți la realitatea divină, ca început pentru transfigurarea întregii ființe omenești.

Aceasta este perspectiva complexă din care se pot discuta și raporturile între știință și teologie.

Interesant este faptul că, debutând printr-un refuz abrupt față de propunerile teologiei, știința modernă a ajuns – datorită mai ales uluitoarelor descoperiri din cadrul fizicii contemporane – la o atitudine mai nuanțată, bătând la porțile transcendentului.

Neutră în sine, moral vorbind, știința rămâne însă dependentă de modul în care este utilizată. Prin utilizare, ea poate fi, în egală măsură, bună, constructivă, angajată în slujba vieții, dar și rea, distructivă, angajată în slujba morții. Dacă nu vrea să rămână circumscrisă drumului care a condus-o spre Hiroshima, știința nu trebuie să mai facă abstracție de teologie. Prin dialog, știința s-ar deschide spre alt drum, acela al Taborului, al transfigurării creației, în lumina vieții.

Nu o să mai insist aici asupra acestui dialog, lăsându-l pe cititor să descopere singur universul complex și perspectivele raporturilor contemporane între știință și teologie.

În ceea ce privește colectivul de autori, ale căror contribuții sunt cuprinse în acest volum, trebuie spus că e vorba de cercetători din generații și cu formații diferite, fapt pentru care tonul este mereu altul. Nu am făcut nimic – în calitatea mea de coordonator – pentru a “nivela” discursul, socotind că abordarea, atât de dificilă, a unei teme de asemenea amploare și complexitate nu trebuie să fie îngrădită de nimic.

Cu toate acestea, cititorul va avea surpriza să descopere, dincolo de diversitatea tematică și de particularitățile fiecărui studiu, o viziune coerentă lăuntric și o atitudine deschisă, flexibilă. Contributorii, fără a-și ascunde credința, au preferat să discute calm elementele unui dosar incitant, convinși că numai astfel se poate împlini gândul care a stat la originea acestei cărți – acela de a crea premisele unui dialog fructuos între știință și teologie.